

М. О. Дергалюк,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки та підприємництва,
Національний технічний університет України "КПІ імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0002-9244-1625

Л. Г. Хань,
студентка, Національний технічний університет України "КПІ імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0002-9549-7800

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.121

ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЯ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ: ПРИЧИНИ, СУТЬ, РЕАЛІЗАЦІЯ

М. Derhaliuk,
PhD in Economics, Senior Lecturer in Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky KPI
L. Han,
student, National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky KPI

DEMONOPOLIZATION OF THE ALCOHOL INDUSTRY: CAUSES, ESSENCE, IMPLEMENTATION

У статті досліджено проблему державного регулювання спиртової промисловості України та обґрунтовано необхідність її докорінного реформування у зв'язку з неефективністю державного регулювання. З'ясовано, що в спиртовій галузі сьогодні існують такі проблеми: велика частка тіншового обігу спирту; паралельно з тіншовим ринком розвивається корупція, а однією з головних причин високого рівня корумпованості є неефективний та нечесний менеджмент; зношеність основних фондів усіх підприємств галузі; велика кількість підприємств, що простоюють і фіктивно збільшений штат працівників, які утримуються за рахунок працюючих підприємств. Доведено, що вищезазначені проблеми необхідно розв'язувати на основі демонополізації галузі з подальшою приватизацією неефективних державних підприємств, що дасть можливість залучити приватні інвестиції в модернізацію галузі, сприятиме диверсифікації виробництва і розвитку суміжних галузей економіки загалом.

The article investigates the problem of state regulation of the Ukrainian alcohol industry and substantiates the need for its reform. The need for reform is linked to the inefficiency of state regulation. It has been found that there are such problems in the alcohol industry today: a large proportion of the shady circulation of alcohol; corruption in the industry, and one of the main causes of high levels of corruption is inefficient and unfair management; depreciation of fixed assets of all enterprises of the branch; a large number of idle enterprises and a fictitiously enlarged staff of workers held at the expense of working enterprises. The author also identified favorable factors for the development of the Ukrainian alcohol industry: as a result of the world division of labor, alcohol production in our country is historically conditioned; location of available capacities close to raw materials sources and markets; a wide raw material base for both food and technical alcohols. Also the author has found that the issue of state monopoly on the production and sale of ethyl alcohol needs serious consideration. Thus, the Law "On Amendments to the Law of Ukraine" On State Regulation of Production and Circulation of Ethyl, Cognac and Fruit Alcohol, Alcoholic Beverages, Tobacco and Fuel "was adopted.

It is proved that the above mentioned problems should be solved on the basis of demonopolization of the industry with further privatization of inefficient state-owned enterprises. All this will gradually reduce the shadow turnover of alcohol and increase tax revenues from excise tax and VAT; involve private investment in the technical re-equipment of the industry and the development of production of new products; reduce the cost of production of ethyl alcohol; significantly increase the volume of exports of alcohol and alcohol-containing products; will

promote the development of related industries (agricultural production, glassware production, etc.); improve the performance of Ukrspirt, which will allow the state to raise significantly more from its further privatization.

Therefore, effectively solving a number of problems that already exist in the alcohol industry is a pressing issue, as it is a reliable source of budget replenishment.

Ключові слова: державне регулювання, демонополізація, Укрспирт, спиртова промисловість, фактори розвитку, приватизація, ефективність.

Key words: government regulation, demonopolization, Ukrspirt, alcohol industry, factors of development, privatization, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток спиртової промисловості є одним з пріоритетних напрямів економічної політики України, проте сьогодні вона знаходиться у кризовому стані та вимагає здійснення істотних реформ. Потребує серйозного перегляду питання державної монополії на виробництво та реалізацію спирту етилового. Так, було прийнято Закон "про внесення змін до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу етилового, коньячного і плодового спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального". Закон має на меті, шляхом демонополізації галузі з подальшою приватизацією ДП "Укрспирт", розв'язати проблему підвищення економічної ефективності функціонування спиртової промисловості, шляхом демонополізації галузі з подальшою приватизацією ДП "Укрспирт". Проте, наскільки дієвою буде реалізація цього закону, ще не відомо, але зрозуміло, що ефективне розв'язання низки проблем, що вже існують у спиртовій галузі є нагальним питанням, адже ця галузь є надійним джерелом наповнення бюджету.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Стан розвитку спиртової галузі та низку проблем державного регулювання в сфері досліджувались у працях В. Андрійчука, В. Бойка, О. В'яльця, З. Гевака, В. Домарецького, Є. Нагорного, С. Олійничука, А. Українця, Л. Хомічака та П. Шияна. Проте, незважаючи на усі проведені дослідження, проблеми державного регулювання і розвитку спиртової промисловості загалом залишаються невирішеними. Науковцями недостатньо досліджено питання реформування галузі, а саме: стратегічні цілі реформування, що охоплюють питання детінізації спиртової промисловості та посилення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення проблем державного регулювання спиртової промисловості України та наслідків її неефективного регулювання. Для досягнення поставленої мети було досліджено процес демонополізації спиртової галузі та окреслені сприятливі фактори її розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Монополія на виробництво, експорт та оптову торгівлю етиловим спиртом існує в Україні ще з 1995 року [1].

Нині уся спиртова галузь України — 83 підприємства, причому лише 41 з них належить Державному підприємству "УКРСПИРТ", інші ж 39 все ще знаходяться у власності Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості "УКРСПИРТ", яке підлягає ліквідуванню ще з 2010 року [5]. Це вже з поверхневого погляду вказує на сучасні проблеми спиртової галузі. Інші ж 3 підприємства підпорядковані таким державним органам: ДП "Житомирський лікеро-горілчаний завод" — Державне управління справами; "Ладижинський завод "Екстра" та "Межирічківський вітамінний завод" — Міністерство охорони здоров'я.

Власний внутрішній попит на спиртовому ринку України становить 20 млн дал., коли сукупно потужності

ДП і ДК "УКРСПИРТ" здатні виробляти близько 66 млн дал. [2].

Натепер, за результатами технічного та фінансового аудиту, що був запущений 1 листопада 2019 року з метою аналізу державних підприємств спиртової галузі виявлено, що половина всіх заводів простоює: за 2019 рік виробничий процес відбувався на 40 із 43 підприємств, при цьому 22 із 83 наявних підприємств у аварійному стані, буквально без даху та стін [9], працюючими та обладнаними необхідними лічильниками-витратомірами етилового спирту виявились 29 підприємств.

Не зважаючи на простоювання, у 2018 році держава витратила на непрацюючі заводи 112,3 млн грн, а за перші 9 місяців 2019 року сума загальних витрат на непрацюючі заводи становила 80,1 млн грн [9].

Ситуація, що зараз склалась у вітчизняній спиртовій галузі пов'язана з багатьма факторами. Проблеми починаються вже з продукту, що випускає ця галузь. За результатами січня — листопада 2018 року горілки було вироблено 11592 тис. дал., коньяку та бренді — 2012 тис. дал, лікерів — 6682 тис. дал., а спирту етилового денатурованого (технічного спирту) 7,2 тис. дал. [8]. Бачимо, що майже увесь обсяг реалізації виробленого спирту спрямований на алкогольні напої, коли у передових країнах цей показник не перевищує 2% [2]. Така проблема пов'язана з закупівлею сировини, адже її закуповують у приватних сільськогосподарських підприємств, а ринкові ціни, враховуючи нестабільність курсу гривні до долара та нестабільну економічну ситуацію в Україні загалом, не є стабільними, що затрудняє своєчасне акумулювання необхідних грошей центральним офісом "УКРСПИРТ", а отже, і затримує поставки сировинної бази. Ускладнює це і 85 виконавчих проваджень на період від 2015 до 2019 року відкритих на Державне підприємство "УКРСПИРТ" та його філії, де вони виступають у ролі боржника [6].

Спиртова галузь потребує ефективного державного нагляду і контролю в незалежності від державної чи приватної форми власності на підприємства. Неефективне державне регулювання цієї галузі призводить до зниження показників вітчизняної спиртової промисловості: регулярне підвищення акцизів — знижує рентабельність виробництва, затримання виплат ПДВ при експорті — зменшує обігові кошти підприємства [4]; згідно з українським податковим кодексом акциз має бути сплачений особою-виробником, коли в Європейському Союзі платником акцизного податку є особа, що реалізує товар. Проблеми державного регулювання стосуються не лише економічних функцій держави, а й адміністративних, про що говорить правова колізія липня 2019 року, коли державне підприємство "УКРСПИРТ" перестало відвантажувати готову продукцію, причиною стало скасування ст. 230 п. 13-1 Податкового кодексу України про паперову документацію, але стаття 17 закону "Про державне регулювання виробництва і обігу етилового спирту" за якою транспорт зі спиртом не може виїхати за межі заводу без необхідної товаротранспортної накладної на папері анульованою не була. У результаті, через недбале виконання своїх адміністративних функцій державою, продукція не відвантажувалась протягом тижню, бо транспортні засоби не могли покинути межі заводу.

Недбалість державного захисту, стимулювання, регулювання, нагляду та підтримання спиртової галузі

привела до утворення тіншового ринку. За заявами чинного президента Зеленського 55% ринку спирту перебуває в тіні.

Паралельно з тіншовим ринком розвивається корупція. Найбільшою проблемою є нелегальне виготовлення спирту на державних потужностях, сировина для яких закуповується у місцевих господарствах. Спирт виготовляється в обхід лічильників, шляхом вмонтування в заводські системи труб додаткових шляхів. Часто це відбувається на підприємствах, що звітують про відсутність виробництва. Продукція вивантажується у неробочий час за відсутності представників Державної фіскальної служби. У ході обшуків 41 підприємства "УКРСПИРТ" 2017 року на п'ятнадцяти офіційно непрацюючих заводах виявили залишки спиртовмісної продукції. У результаті обшуку усіх підприємств було знайдено 97 903,1 дал. необлікованої лічильниками спиртовмісної продукції [10].

Однією з головних проблем високого рівню корупційності є неефективний та нечесний менеджмент. Про що свідчать звільнення відразу 5 керівників та самостійне звільнення за власним бажанням іншого керівника регіональних підприємств "УКРСПИРТ" у ході проведення аудиту.

Усі вищезазначені фактори стали причиною появи ідей про демонополізацію. Перший проект закону про демонополізацію виробництва спирту з'явився у верховній раді 8 скликання. Законопроект № 2754 передбачав збереження діючого закону України, регулюючого спиртову галузь, лише змінюючи окремі вирази деяких з його статей з "лише на державних підприємствах" в "на підприємствах усіх форм власності за умови одержання ліцензії". Верховна рада отримала законопроект у квітні 2015 року, 29 серпня 2019 року він був відкликаний [7].

Наступним став Проект "Закону про демонополізацію та впровадження ринкових засад функціонування спиртової галузі" від листопада 2016 року. Ініціатором став колишній Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман. Законопроект передбачав механізм приватизації державних потужностей, за яким поділ майна ДП "УКРСПИРТ" відбувався на основі розподілу на дві групи, де підприємства 2 групи — ті, ціна на одиницю потужності яких є найбільшою, а сумарна потужність за рік не мала перевищувати 19 млн дал.; підприємства 2 групи — ті, що не потрапили до першої. Передбачалося, що власники 1 групи матимуть виключне право на виробництво харчового спирту (неденатурованого), а власники 2 групи — виключне право на виробництво технічного спирту (денатурованого), що, у очікуванні, буде перепрофільовано на виробництво біоетанолу. Голосування за цей законопроект проводилося 3 рази, кожен раз отримуючи статус "рішення не прийняте" через велику кількість тих, хто не голосував. Остаточно відкликаним законопроект став 29 серпня 2019 року [6].

Потім слідував Проект "Закону про демонополізацію спиртової галузі за участі трудових колективів" від грудня 2016 року. Законопроект передбачав такий порядок приватизації: кожне підприємство видає свій пакет акцій 49% яких на безоплатній основі передаються трудовому колективі даного підприємства державою, що виступає першочерговим власником акцій, інші ж 51% — продаються. Рішення про корпоратизацію підприємств Державного підприємства "УКРСПИРТ" та інших його підрозділів приймає Кабінет Міністрів України. Законопроект відкликали 29 серпня 2019 року [7].

Відкликання всіх цих законопроектів в один момент пов'язано з новим законопроектом про зняття монополії на виробництво, експорт на оптову торгівлю спиртом, чим ініціатором став Володимир Зеленський. Проект Закону "про внесення змін до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу етилового, коньячного і плодового спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального" щодо лібералізації

діяльності у сфері виробництва спирту етилового". Законопроект розглядався невідкладно та позачергово, в прискореному режимі. З моменту як Верховна Рада отримала законопроект до його підписання президентом пройшло трохи менше 2 місяців.

Відповідно новому законопроекту: здійснювати виробництво спирту етилового (виноградного, плодового, зернового та біоетанолу) може кожен суб'єкт господарювання усіх форм власності за умов наявності відповідної ліцензії, це поширюється й на виробництво спирту для медичних та ветеринарних цілей; експортувати етиловий спирт мають право суб'єкти господарювання, що отримали відповідну ліцензію на його виробництво; оптову торгівлю мають право здійснювати ті ж суб'єкти господарювання, за виключенням оптової торгівлі етиловим спиртом медичного та ветеринарного призначення, для цього буде необхідний окремий дозвіл від закладів та організацій, що займаються охороною здоров'я, у незалежності від їх форм власності. Також передбачається, що імпорт етилового спирту буде призупинений до 1 січня 2022 року, це не стосується певних державних підприємств чи організацій, за якими залишиться право на імпортування етилового спирту. Закон набере чинності з 1 січня 2020 року, у дію вступить з 1 липня 2020 року [7].

Відразу після підписання законопроекту щодо внесення змін з приводу лібералізації галузі з'явився ще один законопроект, що вносить зміни до Закону "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального" щодо використання вітчизняної сировини, а саме: нове визначення спирту коньячного та плодового, закріплення їх виробництв до виноградарських зон, нові матеріально-технічні вимоги до їх виробництва [7].

З інтерв'ю першого заступника міністра економічного розвитку Павла Кухта стало відомо, що нині лібералізація ринку спирту в Україні планується у 3 етапи. Перший: зняття монополії, шляхом внесення змін до закону. Другий: визначення, підготовка та продаж державних активів підприємства та концерну "УКРСПИРТ". Порядком приватизації наразі є невизначені. Новим законом передбачено ввід мораторію на побудову нових потужностей для виробництва спирту до 1 липня 2022 року, що має забезпечити модернізацію наявних державних потужностей. Третій: забезпечення діяльності ринку.

В Україні існує багато сприятливих факторів розвитку спиртової промисловості: у результаті світового поділу праці виробництво спирту в нашій державі є історично зумовлене, розташування наявних потужностей близько до сировинних джерел та ринків збуту, широка сировинна база як для харчового, так і технічного спиртів [3]. На фоні цих факторів утворення конкурентного ринку має спричинити активний розвиток спиртової галузі, її реабілітацію та повну модернізацію, починаючи з виду виготовленої продукції (напої, хімічні засоби, паливо), закінчуючи виробничими потужностями.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті проведеного дослідження була виявлена неефективність державного регулювання спиртової промисловості України. Про це свідчить виявлена низка системних проблем:

- велика частка тіншового обігу спирту, яка становить близько 50—55%;
- паралельно з тіншовим ринком розвивається корупція, а однією з головних причин високого рівня корупційності є неефективний та нечесний менеджмент;
- зношеність основних фондів усіх підприємств галузі;
- велика кількість підприємств, що простоюють і фіктивно збільшений штат працівників, які утримуються на рахунок працюючих підприємств.

Доведено, що вищезазначені проблеми необхідно розв'язувати на основі демонополізації галузі з подальшою приватизацією неефективних державних підприємств. Авторами було визначено сприятливі фактори розвитку спиртової промисловості України: у результаті світового поділу праці виробництво спирту в нашій державі є історично зумовлене; розташування наявних потужностей близько до сировинних джерел та ринків збуту; широка сировинна база як для харчового, так і технічного спиртів. На фоні цих факторів утворення конкурентного ринку після проведення демонополізації спиртової галузі має спричинити активний її розвиток та залучення приватних інвестицій, реабілітацію та повну модернізацію галузі, починаючи з видів виготовленої продукції (напої, хімічні засоби, паливо), закінчуючи виробничими потужностями.

Література:

1. Закон України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" від 19 грудня 1995 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80>
2. Коткова Н.С. Розвиток ринку спирту в Україні під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів / Н.С. Коткова // Економіка АПК. — 2014. — № 1. — С. 33—39.
3. Мельничук О.І. Особливості розвитку вітчизняного ринку продукції підприємств спиртової галузі агропромислового комплексу / О.І. Мельничук // Аграрний вісник Причорномор'я: зб.наук.праць. — 2011. — № 60. — С. 105—109.
4. Паламаренко Я.В. Роль державного регулювання у діяльності спиртової промисловості України / Я.В. Паламаренко // Агросвіт. — 2016. — № 19. — С. 34.
5. Постанова Кабінету Міністрів України Про утворення Державного підприємства спиртової та лікєро-горічаної промисловості "УКРСПИРТ" від 28 липня 2010 року № 672 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2010-%D0%BF>
6. Проект закону України "Про демонополізацію та впровадження ринкових засад функціонування спиртової галузі" від листопада 2016 року № 5445 [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60572
7. Проект закону України "Про внесення змін до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального" щодо використання вітчизняної сировини" від грудня 2019 року № 2431-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80>
8. Промислове виробництво у січні — листопаді 2018 року // Державна служба статистики України. — Експрес випуск від 21.12.2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukrstat.org/express/expr2018/12/195.pdf>
9. Результати технічного та фінансового аудиту "УКРСПИРТ": презентація. Київ: грудень 2019 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/ru/news/1839212-audit-ukrspirtu-provodili-eksperti-gorilchanikh-monopolistiv-yakikh-nazivayut-benefitsiarami-prodazhu-dp>
10. Результати обшуків на спиртових заводах ДП "УКРСПИРТ" від 25.07.2017 р. // Пресслужба Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/304444.html>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On the State Regulation of Production and Circulation of Ethyl Alcohol, Cognac and Fruit Alcohols,

Alcoholic Beverages and Tobacco Products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 25 Feb 2020).

2. Kotkova, N.S. (2014), "Development of alcohol market in Ukraine under the influence of internal and external factors", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 33—39.

3. Mel'nychuk, O.I. (2011), "Features of development of the domestic market of products of the enterprises of the alcohol industry of the agro-industrial complex", *Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia: zb.nauk.prats'*, vol. 60, pp. 105—109.

4. Palamarenko, Ya.V. (2016), "Government role support of the Ukrainian alcohol industry development", *Ahrosvit*, vol. 19, pp. 34.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On the formation of the State Enterprise of the Alcohol and Liquor Industry "UKRSPIRT"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2010-%D0%BF> (Accessed 25 Feb 2020).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "Draft Law of Ukraine "On Demonopolization and Implementation of Market Principles of Alcohol Functioning", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60572 (Accessed 25 Feb 2020).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Draft Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On State Regulation of Ethanol, Cognac and Fruit, Alcoholic Beverages, Tobacco and Fuels "on the Use of Domestic Raw Materials", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 25 Feb 2020).

8. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Industrial production in January-November 2018", available at: <https://ukrstat.org/express/expr2018/12/195.pdf> (Accessed 25 Feb 2020).

9. Yvasiuk, P. (2019), "Results of the technical and financial audit of "UKRSPIRT", available at: <https://www.unn.com.ua/ru/news/1839212-audit-ukrspirtu-provodili-eksperti-gorilchanikh-monopolistiv-yakikh-nazivayut-benefitsiarami-prodazhu-dp> (Accessed 25 Feb 2020).

10. State Fiscal Service of Ukraine (2017), "Results of searches at alcohol factories of SE "UKRSPIRT" dated 25.07.2017", available at: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/304444.html> (Accessed 25 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73